

ENCIKLIKA *GRANDE MUNUS* I PITANJE OBNOVE GLAGOLJAŠTVA U DALMACIJI

Marijo RELJANOVIĆ
Vojni muzej Zagreb

UDK 949.75:003.349 (Dalmacija)
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. II. 2000.

Autor analizira uzroke nestajanja glagoljaštva iz Dalmacije koje polovicom 19. stoljeća pokazuje znakove agonije te ukazuje na čvrstu povezanost pokretanja njegove obnove s procesom hrvatske nacionalne integracije. Znamenita enciklika *Grande Munus* pape Leona XIII. iz 1880. kojom se potvrđuje uporaba staroslavenskog jezika u bogoslužju, dala je snažan zamah obnovi. Vladajući se vrhovi Austro-Ugarske Monarhije tome oštro suprotstavljaju videći u pokretu obnove glagoljaštva njima neprihvatljivo kulturno i političko povezivanje slavenskih naroda te zahtjev za sjedinjenjem hrvatskih zemalja. Diplomatski pritisci na Svetu Stolicu da zabrani ili posve ograniči glagoljanje u bogoslužju, otvorili su burno razdoblje borbe za glagoljaštvo.

Nestajanje glagoljaštva iz Dalmacije i pokretanje njegove obnove

Glagoljaštvo je u Dalmaciji imalo gotovo tisućugodišnju tradiciju. Čvrsto ukorijenjeno, održalo se usprkos stanovitoj "heretičnosti" spram latinskog jezičnog i grafijskog univerzalizma Katoličke crkve, pa i stanovite anakroničnosti u uvjetima sveopćeg napretka katoličko-latinske duhovnosti nakon Tridenskog sabora (1545. – 1563.). Žilavo se oduprlo i stoljetnim tuđim političkim i kulturnim utjecajima. Pa ipak, kada su dvadesetih godina XIX. st. zatvorena glagoljaška sjemeništa, činilo se da će, u dogledno vrijeme, posve nestati. Naime, austrijske su vlasti u prvih petnaestak godina svoje druge vladavine u Dalmaciji provele reformu crkvenog školstva kojom su željele modernizirati školstvo, ali još i više, njegovom centralizacijom i talijanizacijom što jače integrirati svoju novu, na Bečkom kongresu skrojenu, pokrajinu Kraljevinu Dalmaciju.¹

¹ S. ANTOLJAK, Kako je nastala austrijska pokrajina Dalmacija, *Časopis za hrvatsku povijest*, knj. I, sv. 3, Zagreb, 1943., 223-239; S. OBAD, Dalmatinsko društvo u preporodno doba, Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848, *Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986.*, održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 1987., 300-301.

Tako su 1821. zatvorena oba glagoljaška sjemeništa, Zmajevićevo u Zadru² i Bizzino u Pribu kod Omiša³, a otvoreno Pokrajinsko glagoljaško sjemenište u Zadru. Međutim, ono je imalo privremeni karakter: trebalo je postojati samo dok školovanje ne završe oni đaci koji su počeli učiti u dotadašnjim sjemeništima. Namjera vlade je bila osnovati jedno veće sjemenište u kojemu bi se školovali bogoslovi svih dalmatinskih biskupija. Nastava u tom sjemeništu bila bi na razini visokoškolske nastave, a odvijala bi se na latinskom i talijanskom jeziku. Već 1826. otvoren je prvi razred novog latinsko-talijanskog sjemeništa, a postupno zatvarano glagoljaško, dok se konačno 1830. nije posve ugasilo. Sva nastojanja splitsko-makarskih biskupa⁴ i dalmatinskih zastupnika u Carevinskom vijeću revolucionarne 1848.⁵ za ponovnim otvaranjem glagoljaških sjemeništa ostala su bez uspjeha. Doduše, i u ovom novom *Institutum theologicum in Seminario centrali*⁶ učio se staroslavenski jezik i glagoljica kao sporedan predmet u prve tri godine studija, pa su i ovi, na latinskom i talijanskom jeziku školovani svećenici, mogli poslije glagoljati. Međutim, oni su se svi odlučivali za latinski jezik u bogoslužju. Tako je zatvaranje glagoljaških sjemeništa ipak bilo samo povod nestajanju glagoljaštva, dok su uzroci bili brojni i duboki. Naime, od Tridentskog sabora na podsticaj ukrajinskih unijata, a onda pod pritiscima Kongregacije za promicanje vjere provedena je, ispočetka neznatna, a kasnije jača i izrazitija, jezična istočnoslavenizacija glagoljskih bogoslužnih knjiga od strane R. Levakovića, I. Paštrića i M. Karamana⁷ i time zaustavljen razvoj hrvatskog

² Ante STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u hrvatskim ustanovama, *Zbornik Zadar*, Zadar, 1964., 413-417; Mile BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993., 132-135.

³ I. PIVČEVIĆ, *Sjemenište u Prijeku, program C. K. Velike gimnazije u Spljetu za šk. g. 1911/1912*, Split, 1912., 3-22; Ante STRGAČIĆ, Glagoljaško sjemenište u Pribu i njegovi posljednji đaci, *Vjesnik staleškog udruženja katoličkih svećenika NRH*, 3, 1956., 1-2, 8-25.

⁴ Splitski biskup Pavao Klement Miošić (1830.-1837.) uspio je pridobiti većinu dalmatinskih biskupa za ponovno otvaranje glagoljaškog sjemeništa, ali su sve njegove molbe austrijskim vlastima u Zadru i Beču bile odbijene. Uspio je, jedino, dobiti dopuštenje da se iznimno smije zarediti petnaestak privatno školovanih glagoljaša. Njegov nasljednik biskup Alojzije Maria Pini (1844-1865) je također bez uspjeha, u godinama 1846-1851, slao molbe u Zadar i Beč. S. KOVAČIĆ *Glagoljaši i glagoljanje u srednjoj Dalmaciji za vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda 1835-1848, Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986.*, održanog u povodu 150. obljetnice jubileja ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 1987, 355.

⁵ Dalmatinski su se zastupnici, Božidar Petranović i Stipan Ivičević u Carevinskom vijeću zauzimali za uvođenje hrvatskog jezika i književnosti kao predmeta u dalmatinskim gimnazijama, otvaranje učiteljske škole i bogoslovije za glagoljaše. S. OBAD, *Dalmacija revolucionarne 1848/49 godine*, Odabrani izvori, Rijeka 1987, 29.

⁶ I. OSTOJIĆ, Centralno bogoslovno sjemenište za Dalmaciju, *Crkva u svijetu*, IV, 5-6, 1969., 387-403.

⁷ Najnovija filološka istraživanja pokazuju da je hrvatski crkvenoslavenski jezik preoblikovan prema prihvaćenim propisima i gramatičkim normama istočnoslavenskih gramatika crkvenoslavenskog jezika, ponajprije prema dvjema značajnim gramatikama, Leonentija Zizanija iz 1596. i Maletija Smotrickoga iz 1619. Stoga je za jezik hrvatskih glagoljskih bogoslužnih knjiga tiskanih u 17. i 18. stoljeću u rimskoj Kongregaciji za promicanje vjere primjereniji naziv "istočnoslavenizirani" od tradicionalnog naziva "rusificirani". Vidi: Vanda BABIĆ, Vzhodnoslavenizacija hrvaških glagoljskih liturgičnih tekstov u 17. in 18. stoletju in oblikovanje značilnih grafičnih sistemov Levakovičevih izdaj Misala in Brevijara, *Slovo*, 47-49, 255-284.

crkvenoslavenskog jezika. Uz to, ova su izdanja već odavno bila zastarjela (posljednji misal, onaj Mateja Karamana tiskan je 1741.), a vladala je i njihova nestašica. Stoga je mladim svećenicima, koji su učili talijanski i latinski tolike godine kroz gimnaziju i bogosloviju, latinski jezik bio bliži od istočnoslavenske redakcije staroslavenskoga. Naposljetku, njihov profesor staroslavenskog i hrvatskog jezika, doživotni provincijal provincije franjevac trećoredaca Benedikt Mihaljević nije im davao potrebno znanje niti poticaj. Mihaljević, iako vrsni poznavatelj staroslavenskoga, nije mario za svoj nastavni rad, pogotovo pred kraj života.⁸ Tako je započeo proces nestajanja tisućugodišnje tradicije glagoljanja u bogoslužju po biološkim zakonima. Stari su glagoljaši umirali, zbog starosti ili pak bolesti napuštali službu, a njihova mjesta u župama, pa i u onima u kojima se od pamtivijeka glagoljalo, preuzimali su mladi svećenici koji su bogoslužje znali obavljati samo na latinskom. Ovaj proces je bio očit već četrdesetih godina XIX. st., a sedamdesetih je bio na vrhuncu.⁹ Zaustavit će ga tek novi glagoljaški duh u crkvenom i javnom životu što ga je pobudila enciklika *Grande Munus* pape Leona XIII. iz 1880.

Međutim, prije toga, uoči i za Narodnog preporoda u Dalmaciji javila su se nastojanja za obnovom glagoljskog bogoslužja. Ona su izvirala iz potrebe rješavanja ondašnjih problema koji su smetali uključivanju Dalmacije u proces hrvatske nacionalne integracije. Iako su i u Dalmaciji, za ilirskog pokreta i revolucionarne 1848. kroz djelatnost skupina i pojedinaca liberalne orijentacije, položeni temelji moderne hrvatske nacionalne svijesti, Dalmacija – gospodarski najsiromašnija zemlja Monarhije s nerazvijenom socijalnom strukturom, stoljećima prometno, politički, gospodarski i kulturno odvojena od Banske Hrvatske – nije se tada mogla snažnije uključiti u integracijske tokove. Štoviše, to je tvorilo podlogu nastajanju konzervativne, dezintegracijske odnosno partikularističke svijesti kod najvišeg sloja dalmatinskog društva, tzv. oligarhijskog sloja.¹⁰ Oligarhijski je sloj – sastavljen od domaćeg plemstva, domaćih i stranih doseljenih činovnika te malobrojnog, ali izuzetno utjecajnog talijanskog građanstva – pomoću talijanskog jezika provodio politiku austrijske vlade i tako osiguravao svoju političku i gospodarsku premoć. Zato se neprijateljski odnosio spram uklapanja Dalmacije u hrvatsku nacionalnu cjelinu, jer bi to ugrozilo njegov privilegirani i vodeći položaj. Taj svoj temeljni interes izražavao je u tzv. slavo-dalmatskoj ideologiji koju je sustavno promicao i razvijao od konca XVIII. st.

⁸ N. STANČIĆ, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Monografije 11, Zagreb, 1980., 127, bilješka 32.

⁹ S. Kovačić je analizirao kretanje broja glagoljaša u splitsko-makarskoj biskupiji. Tako je 1803. bilo 279 glagoljaša – svećenika, a s đakonima, subđakonima i ostalim nižim klericima ukupno 334. Godine 1840. u biskupiji je bilo oko 150 župa, a glagoljalo je 86 župnika, 29 kapelana i 55 običnih svećenika, ukupno 168 ili, izraženo u postocima, 67% svih biskupijskih svećenika, a ako se u obzir uzmu i redovnički koji su svi služili misu na latinskom, onda je od ukupnog broja svećenika u biskupiji bilo 46% glagoljaša. Godine 1857. glagoljao je 61 župnik, 6 kapelana i 11 ostalih svećenika, dakle ukupno 78 (biskupijskih 45.8%, a svih svećenika 30,2). Godine 1878./1879. glagoljala su samo 22 župnika, 4 kapelana i 8 ostalih svećenika, ukupno njih 34 (17,9 biskupijskih, 12,3% svih svećenika biskupije). S. KOVAČIĆ, *Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od XVI. do XX. stoljeća*, *Kačić*, 1993., 25, 452, 454-455.

¹⁰ N. STANČIĆ, nav. dj., 36.

kroz ideju o slavo-dalmatinskom narodu talijanskog jezika i kulture, težeći dalmatinstvo utemeljiti kao zasebnu naciju. S druge strane se kristalizirala nacionalnointegracijska ideologija koja je hrvatski narod uključivala u općeeuropski proces stvaranja modernih nacija organiziranih u nacionalne države. Njezini nositelji su mlada građanska inteligencija školovana na talijanskim sveučilištima i pučka inteligencija školovana na domaćim bogoslovijama. Oni, organizirani u Narodnu stranku, nakon neuspjela pokušaja sjedinjenja s Banskom Hrvatskom, započinju rad na razvijanju nacionalne svijesti i borbi protiv partikularističke svijesti *Slavo-Dalmata* i *Italo-Dalmata* organiziranih u autonomašku stranku. Trebalo je kod onog dijela otuđenog građanstva, koje je po inerciji ili zbog gospodarske ovisnosti još uvijek slijedilo interese oligarhijskog sloja razviti nacionalnu svijest koja bi ga mobilizirala za političku akciju preotimanja, putem izbora, općinskih uprava iz autonomaških ruku i sprovesti "ponarođenje" Dalmacije, tj. uvesti hrvatski jezik u upravu, škole i sudove. To zato jer je "pitanje postepenog uvođenja hrvatskog jezika u javni život nužno za sobom povlačilo i sva druga pitanja, kulturna i politička. O njemu je najzad ovisila i nacionalna pripadnost zemlje".¹¹

Pokretanje obnove glagoljaštva organski je povezano s ostvarenjem ovih ciljeva. Svećenici i klerici glagoljaši vezani za seosku sredinu iz koje su i potekli nisu zauzimali istaknuta mjesta u javnom životu Dalmacije. Pa ipak će anonimni putopisac 1856. zabilježiti kako i najistaknutiji intelektualci u dalmatinskim gradovima "manje koriste narodu, nego najmanji priprosti glagolski pop".¹² U vrijeme, prije narodnog preporoda, kada se čitav javni i kulturni život Dalmacije odvijao na talijanskom jeziku, u njihovim se crkvama čula samo staroslavenska i hrvatska riječ, dok se u drugim miješala latinska i hrvatska, a po gradovima još i talijanska. Dok su se drugi svećenici u vođenju matičnih knjiga i službenom dopisivanju redovito služili talijanskim, oni se koriste isključivo hrvatskim jezikom. Hrvatski jezik nazivaju "slovinski" i "arvacki", a nikad "ilirski" kako su ga zvali Hrvati školovani na latinskom i talijanskom jeziku. Staroslavenski im je jezik "stari arvacki jezik", a sebe nazivaju "pop Arvat" i "misnik Harvaćanin".¹³ Stoga su glagoljaši "samim svojim postojanjem bili smetnja tuđinskom duhu, brana pred nadiranjem tuđinskih jezika, čuvari narodnog imena i narodne samobitnosti. Bili su čisti izražaj slavenske i hrvatske kulture, sakralne i profane".¹⁴ Urušavanje ove brane, nestajanje "misnika Harvaćanina" i "starog arvackog jezika" nije ostalo nezamijećeno. Mihovil Pavlinović, koji će postati jedan od vođa preporodnog pokreta i njegov ideolog¹⁵, odmah

¹¹ J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968., 57.

¹² *Narodni list*, 9/1870, br. 36, 4. V., Putne uspomene jednoga pokojnoga.

¹³ S. KOVAČIĆ, Glagoljaši i glagoljanje u srednjoj Dalmaciji za vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda 1835-1848, *Prilozi sa znanstvenog skupa u Zadru od 8. do 9. svibnja 1986.*, održanog u povodu 150. obljetnice jubileja Ilirskog pokreta i 30. obljetnice Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 1987., 351-364.

¹⁴ Isto, 358.

¹⁵ N. STANČIĆ, nav. dj. ; Isti, Mihovil Pavlinović 1831-1887, *Naše teme*, XVII/1973, 988-1002; Isti, Misaoni razvoj Mihovila Pavlinovića u šezdesetim godinama 19. stoljeća, zbornik: *Dalmacija 1870*, Zadar, 1972., 243-253; zbornik: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, priredio N. Stančić, Zagreb, 1990. Bibliografiju o M. Pavlinoviću vidi: J. RAVLIĆ, Bibliografija Mihovila Pavlinovića, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, Zadar, 1961., VIII, 427-476.

po završetku bogoslovnog studija (počeo ga u zadarskom Centralnom bogoslovnog sjemeništu, a završio u franjevačkoj privatnoj bogosloviji u Makarskoj) i ređenja za svećenika čvrsto odlučuje da postane glagoljaš, “da iskoristi potvrđeno i neoporočeno pravo svog naroda da sluša obrede na domovinskom jeziku odnosno glagoljici” – kako je pisao splitsko-makarskom biskupu Piniju tražeći od njega dopuštenje da svoju prvu župničku misu izreče na staroslavenskom. Biskup Pini mu je dao dopuštenje uz uvjet da se prethodno podvrgne ispitu iz brzog čitanja glagoljice i poznavanja staroslavenskog obreda. Ovo je Pavlinović obavio kod don Ante Roglića, župnika Dusine kod Vrgorca i u siječnju 1855. u Drašnicama, u Makarskom primorju, izrekao svoju prvu misu na staroslavenskom.¹⁶ Pavlinović je pokušao privoliti svoje drugove koji su također postali župnici ili su bili još na bogosloviji da prigrle tu “nepoznatu kukavicu zabačenu kao sve naše”. Nadao se da će svi jednom postati glagoljaši, a do tada je uspio pridobiti neke mlađe župnike kao što je bio njegov prezimenjak Klement. U Podgori, kamo je premješten za župnika, Pavlinović je uz odobrenje Biskupskog ordinarijata u Splitu od 1860. do 1867. poučavao u teološkim predmetima nekolicinu bogoslova i – sve ih pripremio za glagoljsko bogoslužje.¹⁷ Poticat će i franjevce provincije Presvetog Otkupitelja da se ugledaju na svoju braću trećoredce i u bogosloviju uvedu učenje staroslavenskog jezika te tako pripreme podmladak za vrijeme kada će se ova povlastica proširiti u čitavoj crkvi.¹⁸

Prigodom tisućugodišnjice sv. Ćirila i Metoda 1863., narodnjaci organiziraju proslavu u cilju promicanja obnove glagoljaštva i svoje ideologije. U Narodnom listu je izašao članak u kojem se pozivaju biskupi da se ugledaju na Karamana i Zmajevića te iskoriste obljetnicu za obnovu glagoljskog bogoslužja, koje pored svih nedaća još opstoji. U članku se s ponosom ističe kako je “poslije grčkog i latinskog, trudom i nastojanjem sv. Ćirila i Metoda našem jeziku najprvo određeno u cijeloj Europi da se posveti u Božjoj službi”.¹⁹ Ovim su narodnjaci, ukazujući na starost i čast koja je ukazana staroslavenskom jeziku da se posveti u službi Božjoj, na njegovu ravnopravnost s latinskim, htjeli tadašnju borbu za ravnopravnost hrvatskog jezika s talijanskim prikazati kao posve opravdanu i legitimnu.

U radu na obnovi glagoljaštva u Dalmaciji posebno mjesto zauzima Ivan Berčić. On je 1855., nakon smrti Benedikta Mihaljevića, preuzeo katedru staroslavenskog i hrvatskog jezika na zadarskoj bogosloviji i razvio se u velikog stručnjaka staroslavenskog jezika i književnosti. Njegova je *Chrestomatia linguae veteroslovenicae caractere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis* – plod ustrajnog sakupljanja i

¹⁶ N. STANČIĆ, Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji, 128; J. BRATULIĆ, Mihovil Palinović i borba za glagoljicu u Dalmaciji u 19. stoljeću, zbornik *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, priredio N. Stančić, Zagreb 1990. 377-390.

¹⁷ M. ČUBELIĆ, Pavlinovićovo župnikovanje u Drašnicama i Podgori, zbornik: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, priredio N. Stančić, Zagreb, 1990., 215.

¹⁸ *Narodni list*, 3/1864., br. 69, 27.VIII., Braća trećaci i slavensko bogoslužje.

¹⁹ *Narodni list*, 2/1863., br. 9, 31.I.

proučavanja glagoljskih spomenika u Zadru i okolici²⁰ – prvo tiskano djelo u XIX. st. u kojem su uz tekstove na obloj doneseni i tekstovi na hrvatskoj uglatoj glagoljici. Kako je knjiga bila namijenjena njegovim učenicima, tekstovi iz posljednjeg, istočnoslaveniziranog Karamanova misala iz 1741. i brevijara iz 1791. priređeni su u obnovljenom hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. Drugo izdanje *Chrestomatije*, znatno prošireno i preuređeno, izašlo je u Pragu 1864. pod naslovom *Čitanka staroslovenskoga jezika*. Berčić je glagoljašima namijenio i *Bukvar staroslovenskoga jezika* u kojem su se nalazile upute za pravilno čitanje istočnoslaveniziranih tekstova u skladu s hrvatskim crkvenoslavenskim. U toj malenoj i praktičnoj knjižici vrijedan je dodatak *Glagoljska i bosanska rukopisna azbuka* u kojemu je dao iscrpan pregled varijanata pojedinih slova kako su se pojavljivali u rukopisima od XV. do XIX. st. Sastavljao je i objavljivao hrvatske glagoljske biblijske odlomke. Za života su mu izašla četiri sveska, a jedan poslije smrti pod naslovom *Ulomci Svetog pisma obojega uvjeta staroslavenskim jezikom hrvatske redakcije*.²¹ Berčićev znanstveni rad je bio izuzetno cijenjen i 1867. izabran je za jednog od prvih članova JAZU, a Vatroslav Jagić će ga nazvati “uskrisiteljem glagoljskih nauka u Dalmaciji”. Priznanje njegovu radu uslijedit će i dva desetljeća poslije, 1887., kada se u spomenici sastavljenoj po nalogu Dalmatinskog sabora za njega kaže: “pod ovakvim strukovnjacima mlado svećenstvo nauči staroslavenski jezik i glagoljsko pismo te se izvrsni bogoslovci dali rediti na glagoljsku misu i tim glagoljici podigoše ugled i kod naroda uzbudiše starinsku ljubav za glagoljicu”.²² Berčić je doista udahnuo novi život hrvatskoj glagoljskoj baštini u Dalmaciji i time starost i bogatstvo hrvatske pismenosti i kulture suprotstavio tada raširenim i petrificiranim predrasudama o superiornosti talijanske kulture, ljepoti talijanskog jezika i sl.

Odjeci Enciklike *Grande Munus*

Snažnu potporu obnovi glagoljaštva dao je biskup Strossmayer. On je po uzoru na Karamana i Zmajevića u glagoljaštvu vidio most između Istoka i Zapada koji će pridonijeti

²⁰ Berčić je prikupio vrlo bogatu zbirku koja je od 1874. pohranjena u negdašnjoj Carskoj javnoj biblioteci (danas Ruska nacionalna biblioteka). Prvi opis Berčićeve glagoljske zbirke sastavio je Ivan MILČETIĆ: Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga, *Radovi Staroslavenskog instituta*, knj. 2. Zagreb, 1955., 93-128. Netom su objavljeni faksimili i opisi glagoljskih fragmenata u Berčićevoj zbirci (ukupno 154 fragmenta): Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci. Faksimili + opis fragmenata. Priredila Svetlana O. Vialova. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Ruska nacionalna biblioteka – Staroslavenski institut, Zagreb 2000.

²¹ A. STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama, zbornik Zadar, 426-428. O Berčićevom tekstološkom radu na sastavljanju i objavljivanju hrvatskih glagoljskih biblijskih odlomaka vidi radove J. L. Tandarića prikupljenima u knjizi: Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost, *Rasprave i prinosi*, Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevac trećoredaca Zagreb, 1993 (osobito stranice 21-22; 54-55).

²² S. KOVAČIĆ, Don Frane Bulić i glagoljica, *Crkva u svijetu*, 20/1985., 2, 173.

prevladavanju crkvenog raskola.²³ Očuvanje staroslavenskog jezika u službi Božjoj u okviru Katoličke crkve trebalo je biti jamstvo i ohrabrenje pravoslavnim crkvama da se u sjedinjenju s Katoličkom ne trebaju bojati da će izgubiti svoje obrede i jezik. Strossmayer je još 1859. predao papi Piu IX. promemoriju u kojoj je upozoravao na agoniju hrvatskog glagoljaštva i potrebu da se ono sačuva. Stoga je predlagao Svetoj Stolici da potvrdi sve one odluke kojima se u prošlosti utvrđivala uporaba staroslavenskog jezika u bogoslužju te izrazio želju da se u one biskupije i župe, u kojima se održao, postavljaju biskupi i župnici koji dobro poznaju staroslavenski jezik kako bi ga gajili i promicali, a ne onemogućavali – što se nerijetko dešavalo. Predlagao je da se u Rimu ustanovi i Zavod za izobrazbu glagoljaškog klera i proučavanje kulture slavenskih naroda. Također je ukazao na osobito važnu potrebu tiskanja novih izdanja glagoljskih bogoslužnih knjiga.²⁴ Njegove zamisli tada nisu imale podršku pape Pia IX. Uspio je samo dobiti dopuštenje za tiskanje novih izdanja glagoljskih bogoslužnih knjiga.²⁵ Međutim, jačanje procesa nacionalnih integracija kod slavenskih naroda Monarhije, pojava novih slavenskih država na zemljovidu Europe nakon Berlinskog kongresa 1878., sve snažniji utjecaj Rusije na europska politička zbivanja – sve je to otvaralo pitanje odnosa Svete Stolice spram slavenskih naroda pa Strossmayerove ideje nailaze na odličan prijem kod Leona XIII. – pape koji je nakon svog izbora 1878. izjavio, i to uzeo za geslo svog pontifikata, “želim voditi veliku crkvenu politiku”, misleći pritom ništa manje nego na pomirenje s Anglikanskom i Pravoslavnom crkvom te obnovu papinske vlasti. Tako je došlo do velikog događaja.

U Rimu 30. rujna 1880. papa Leon XIII. objavio je znamenitu encikliku *Grande Munus* kojom je svetkovina sv. Ćirila i Metoda uvedena u cijelu Katoličku crkvu. U enciklici se opisuje veličajni misionarski rad solunske braće te ukazuje na njihove bliske veze sa Svetom Stolicom kao i na osobitu brigu što su je pape vodile o slavenskim narodima. Leon XIII. ponavlja riječi Ivana VIII. iz poslanice *Industriae tuae*, upućene moravskom knezu Svatopluku prije točno tisuću godina, kojima se odobrava uporaba staroslavenskog jezika u bogoslužju, a podsjeća i na pismo Benedikta XIV. od 25. kolovoza 1754. kojim su ozakonjuje ravnopravnost staroslavenskog i latinskog jezika u bogoslužju. Na kraju se upućuje poziv pravoslavnim crkvama na sjedinjenje s Katoličkom.²⁶

²³ O biskupima Zmajeviću i Karamanu i njihovom odnosu prema glagoljaštvu vidi: M. BOGOVIĆ, nav. dj., 129-144. Strossmayerova shvaćanja o odnosu - razlikama i vezama - Katoličke i Pravoslavne crkve vidi: M. STRECHA, *Katoličko hrvatstvo*, Zagreb, 1997., 104-110.

²⁴ A. J. MATANIĆ, Izvještaji bosansko-srijemskih ili dakovačkih biskupa u Tajnom vatikanskom arhivu, *Kačić*, 1971, IV, 149-154.

²⁵ Ante PALAVERŠIĆ, Benedikta ZELIĆ, Korespondencija Mihovila Pavlinovića, *Izdanja Historijskog arhiva u Splitu*, 4, Split, 1962., 78, 80-81, 82-83. Bečki nuncij će u ožujku 1867. dati nalog zadarskom nadbiskupu da odredi dvojicu sposobnih i stručnih ljudi koji će prirediti novo izdanje glagoljskog misala. Dalmatinski biskupi su tada ovaj posao, kao najpovanznijima, povjerili Ivanu Berčiću i Dragutinu Parčiću, njegovu pomoćniku u skupljanju tekstova za Chrestomatiu i Bibliju.

²⁶ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 84, 70-77; *Katolički list*, 1880, br. 42, 331-334; prijevod s manjim izmjenama u istom broju KL, 335-338.

Priznanje slavenskim prosvjetiteljima i opetovanje prava uporabe staroslavenskog jezika u bogoslužju izrečeno s najvišeg mjesta izazvalo je oduševljenje među katoličkim Slavenima, poglavito među Hrvatima Dalmacije i drugih hrvatskih zemalja gdje je baština Svete Braće još živjela. Tako u Dalmaciji, preporodni *Narodni list* krajem godine (29. XII.), u podlistku, potiče biskupa Marka Kalogjeru da uvede glagoljsko bogoslužje u sve crkve splitsko-makarske biskupije. Nedugo nakon toga, dvanaestorica uglednih svećenika na čelu s don Franom Bulićem odlučuju da latinski jezik u bogoslužju zamijene staroslavenskim. Oni, želeći utjecati na ostalo svećenstvo da se pridruži njihovoj nakani da postanu glagoljaši, upućuju proglas *Štovanim svećenikom po Dalmaciji* tiskan u *Narodnom listu i Katoličkoj Dalmaciji*.²⁷ Proglas sroččen u sveslavenskom i hrvatskom duhu završava: ... “iz splitske biskupije, iz ove nekoć mitropolije Hrvatske Kraljevine, gdje je glagoljica imala održati najžešći okršaj, pravo je da se danas dignu sinovi nadahnuti kršćanskim i domoljubnim žarom, da podignu što je klonulo, da poprime što je zanemareno bilo” te se pozivaju svećenici da “obćenito prigrlje jezik sv. Ćirila i Metoda i da ga počmu s dojučim dnevom 5. srpnja na blagdan Svete Braće rabiti u crkvi”. Biskup Kalogjera je ovoj dvanaestorici dopustio glagoljati uz uvjet da prethodno polože ispit iz poznavanja glagoljskog pisma i obreda na staroslavenskom jeziku.²⁸

Slijedeći opće oduševljenje, Narodna se stranka u Omišu u svom programu pred općinske izbore obvezuje zauzeti u Dalmatinskom saboru i kod biskupa da se ponovno ustanovi u Priku sjemenište za svećenike glagoljaše.²⁹

Osobito je bilo svečano prigodom blagdana sv. Ćirila i Metoda 5. srpnja kada su održane proslave širom Dalmacije. Proslave su bile prožete narodnim duhom, svečanim glagoljskim misama nazočili su prvaci preporodnog pokreta i mnoštvo svijeta, vijorile su hrvatske trobojnice, orile hrvatske pjesme, pucalo se iz pušaka kao na Božić. Mnogi svećenici splitsko-makarske biskupije, odazivajući se na spomenuti poziv, izriču svoju prvu glagoljsku misu.³⁰

Probuđeni glagoljaški duh najbolje se očitovao prigodom sveslavenskog hodočašća u Rim od 5. do 10. srpnja 1881. Svečanoj proslavi posvećenja žrtvenika sv. Metoda u crkvi sv. Klimenta prisustvovali su, uz Hrvate iz Dalmacije, Banske Hrvatske, Istre te Bosne i Hercegovine još i Česi, Slovenci, Poljaci i Bugari. Duša hodočašća je bio Strossmayer, a dalmatinske hodočasnike su predvodili Frane Bulić i Ivan Danilo.³¹ Uoči hodočašća *Narodni list* je ukazivao na političko značenje jednog takvog skupa slavenskih naroda i

²⁷ *Narodni list*, 1881., br. 19, 9. III., *Katolička Dalmacija*, 1881., br. 18, 7. III. Uz don Franu Bulića potpisani su svećenici: dušobrižnik iz Makarske Andrija Kurtić, dušobrižnik iz Kaštel Staroga Nikola Škarica, iz Makarske Ilija Ravlić, iz Splita Ante Bilan, iz Kaštel Štafilića Josip Deanković, ravnatelj građanske učionice u Makarskoj Kažimir Ljubić, učitelj preparandije Marko Topić iz Kučića, učitelj iz Podgore Mijo Pavlinović, Nikola Šimić iz Igrana, Bartul Grgić iz Vranjica i Toma Morović iz Igrana.

²⁸ S. KOVAČIĆ Don Frane Bulić i glagoljica..., 174-175.

²⁹ *Narodni list*, 1881., br. 44, 11. VI.

³⁰ Izvješća iz gotovo svih dalmatinskih gradova o održanim proslavama objavljujvana su u *Narodnom listu*, 1881., 6. VII., br. 51, 6. VII. – br. 57, 27. VII.

³¹ L. JELIĆ, av. dj., saec. XIX, nr. 89 b, 161.

isticao kako je narodni jezik u bogoslužju velika stečevina hrvatskog naroda te kako će obnovljeno glagoljsko bogoslužje biti “čvrsti branik narodnosti naše protiv svakovrsnom tuđinskom zaličaju”.³²

Vrativši se iz Rima, Bulić i Danilo dolaze na pomisao da u interesu lakšeg učvršćenja i širenja glagoljaštva, glagoljsko pismo – bez stalnog i predanog vježbanja teškog za čitanje – zamijene latiničkim. Oni 1882. objavljuju opširnu spomenicu na talijanskom jeziku u kojoj zagovaraju transliteraciju glagoljskog misala. Spomenicu su poslali biskupskim ordinarijatima po Dalmaciji, raznim rimskim kongregacijama, a jedan su primjerak preko biskupa Kalogjere poslali papi Leonu XIII.³³ Ovoj zamisli je podršku dala većina svećenika splitsko-makarske biskupije, dok su se drugdje javili otpori. Naime, srednjo-dalmatinski glagoljaši su vrlo rano s glagoljskog pisma prešli na bosančicu, zapadni oblik ćirilice koji su oni nerijetko nazivali “pismo arvacko”, a u prvoj polovici XIX. st. bili su prisiljeni u službenom dopisivanju služiti se latinicom. Uz to, latinicom su na hrvatskom jeziku od XVI. st. bili tiskani i svi lektionari i obrednici kojima su se oni služili kao i sve druge knjige poučnog i pobožnog sadržaja njima namijenjene. Mnogi svećenici splitsko-makarske biskupije su 1878. u svojim odgovorima na službeni upit o liturgijskom jeziku izrazili želju da hrvatski jezik bude uveden u bogoslužje, a ako to ne bi bilo moguće, onda staroslavenski, ali iz knjiga tiskanih latinicom. S druge strane, glagoljsko pismo se kod glagoljaša zadarske nadbiskupije i njenih starih sufraganskih biskupija na sjevernom Jadranu zadržalo u redovitoj upotrebi sve do XIX. st. Stoga je njihov odnos prema glagoljici bio posve drugačiji te je razumljiv njihov otpor.³⁴ Najoštrije je istupio Dragutin Parčić, kanonik kaptola Sv. Jeronima u Rimu. Parčić je tada u Rimu radio na novom izdanju glagoljskog misala u kojem je, na temelju kanonskih staroslavenskih spomenika, originalnih hrvatskoglagoljskih rukopisnih tekstova i prvotiska Misala iz 1483., dosljedno provodio povrat izvornog hrvatskog crkvenoslavenskog jezika. On je smatrao da nema valjanog razloga za napuštanje glagoljice, dapače, za opstanak glagoljaštva najbolje je ostati pri staroj, stoljećima neprekidanoj i neprijepornoj uporabi glagoljice, pogotovo stoga što će o širenju staroslavenskog bogoslužja konačno odlučiti političke prilike.³⁵ Parčić je bio u pravu, jer je boraveći u Rimu sigurno bio u prilici upoznati neprijateljski stav Austro-Ugarske spram pokreta obnove glagoljaštva.

³² Političko značenje proslave, *Narodni list*, 1881., br. 44, 11. VI.

³³ F. BULIĆ, Iz Zapamćenja, *Slovo*, 1952., 1, 37. Biskup Kalogjera je, u dogovoru s kardinalom Bartolinijem, još prije Bulića i Danila odlučio raditi na istom cilju. S. KOVAČIĆ, Don Frane Bulić i glagoljica..., 176, bilj. 26, 27.

³⁴ S. KOVAČIĆ, Glagoljsko bogoslužje i glagoljaši na području srednje Dalmacije od XVI. do XX. stoljeća..., 455-456.

³⁵ (Kv. Kl.) BONEFAČIĆ, *Dragutin A. Parčić*, 1903., 20-21. Parčićevi stavovi o tom pitanju objavljeni su u *Katoličkoj Dalmaciji* tijekom 1882. Poslije su tiskani u posebnoj brošuri.

Vladajući krugovi Austro-Ugarske i pokret obnove glagoljaštva

Vladajući krugovi Austro-Ugarske Monarhije bili su uznemireni pokretom za obnovu glagoljaštva, pogotovo, s njim u svezi, jačanjem nacionalne misli te kulturnog i političkog povezivanja slavenskih naroda što je potkopavalo same temelje dualističkog državnog ustrojstva, utanačenog 1867., na štetu slavenskih naroda Monarhije. Hodočašće u Rim u znak zahvale papi za encikliku *Grande Munus* bilo je signal za uzbunu. Predsjednik mađarske vlade Koloman Tisza je moguće papino dopuštenje slavenskim narodima Monarhije da uvedu staroslavensko bogoslužje ocjenjivao pogibeljnim “s obzirom na razvoj manjinskih pitanja koja bi se time mogla izazvati”. Zahtijeva da austro-ugarski poslanik u Vatikanu ovu stvar pomno prati i ako ureba, da poduzme protumjere, jer “ako narodnosno načelo samo jednom sebi prokrči put, onda je uzdrmana u svom postojanju ne samo Mađarska nego i Austrija”.³⁶ Ova dramatična upozorenja iz Budimpešte i stav o potrebi žurnog i odlučnog djelovanja protiv širenja glagoljaštva, Beč je u potpunosti prihvatio. Sljedeće 1882. god., biskup Strossmayer je dobio dopuštenje od pape da prigodom posvećenja velebne katedrale u Đakovu 1. listopada uvede staroslavensko bogoslužje u sve crkve bosansko-srijemske biskupije, ali je austro-ugarska vlada uspjela to osujetiti prijeteci da će, ukoliko to papa dopusti, ona priznati okupaciju Rima.³⁷ Koliku je važnost austrougarska diplomacija pridavala pokretu za obnovu glagoljaštva, vidi se i iz pisma ministra vanjskih poslova grofa Kalnokyia (1881.- 1895.) upućenog u Rim početkom sljedeće, 1883. god. U pismu se traži od Svete Stolice da neodgodivo zabrani uvođenje staroslavenske službe Božje. To zato što Hrvati na narodni jezik u bogoslužju gledaju u prvom redu kao na nacionalnu i političku stečevinu i koriste ga u iste ciljeve, a koji slabe državnu misao i opasni su po vitalne interese i državnu cjelokupnost. Izražava se i bojazan da bi povlastica data Hrvatima pobudila kod Čeha i Slovenaca jednake težnje.³⁸ Kao rezultat svih ovih pritisaka Leon XIII. je na koncu obećao da neće biti nikakvih promjena u tom pitanju prije negoli obavijesti Njegovu Veličanstvo.³⁹

Borba za glagoljaštvo

Galimbertijeva okružnica

Nakon ovoga nastupilo je prividno zatišje. Ali onda, Leon XIII. dopusti glagoljsko bogoslužje malobrojnim katolicima Crne Gore. U pismu od 5. travnja 1887. papa “pristaje na to da se povrati na snagu povlastica, odavno udijeljena od crkvenih prvosvećenika, osobito od Benedikta XIV, da se katolici arcibiskupije barske u Kneževini Crnoj Gori

³⁶ Harold JUST, Biskup Strossmayer i Hrvati, *Tavelić*, 14/1974., 2, 58.

³⁷ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 93 a, 162.

³⁸ *Jutro*, 7/1926., 257, 10-11.

³⁹ H. JUST, Biskup Strossmayer i Hrvati, *Tavelić*, 14/1974., 2, 58.

moгу služiti staroslavenskim jezikom u svetoj liturgiji”⁴⁰. Iznenađenje Austro – Ugarske je bilo veliko. Njezin će poslanik u Vatikanu grof Paar, u audijenciji kod pape, naglasiti kako se ta “zlokobna odluka Svete Stolice bolno dojmila Njegova Veličanstva, premilostivog našeg gospodina i austro – ugarske vlade, pogotovo stoga što nas o tome nije nitko obavijestio niti pitao za savjet” te nanovo uvjeravati papu da “pokret za slavensku liturgiju ima više političke i revolucionarne negoli vjerske težnje” te da će što je u ovom slučaju dopušteno, tražiti i drugi.⁴¹ Diplomatski pritisci nisu ostali bez ploda. Apostolski nuncij u Beču Aloysius Galimberti u pismu od 12. svibnja 1887., upućenom cislajtanskim biskupima, ističe da je Crnoj Gori samo potvrđeno staro dopuštenje, i to na zajedničko traženje crkvene i državne vlasti, pa se ono ne može proširiti na krajeve koji nisu podložni kneževini Crnoj Gori. Stoga nalaže biskupima da zabrane narodu da šalje takve molbe u Rim. One se neće moći pozitivno riješiti jer “ne postoje jednaki uvjeti u Crnoj gori i Austro – Ugarskoj Monarhiji”. Njihovoj razboritosti prepušta suzbijati moguće bune i sprečavati poglavito katolički tisak koji bi poticao traženje takvoga odobrenja⁴².

Dalmatinski biskupi su se prema ovom okružnom pismu različito odnosili. Splitsko-makarski biskup Marko Kalogjera je držao da se okružnica ne tiče glagoljaštva u Dalmaciji. Ono je u Dalmaciji stoljećima uvriježeno i ne treba nikakvo novo dopuštenje iz Rima.⁴³ Stoga, on kao pristaša pokreta za obnovu glagoljanja odobrava ređenje novih glagoljaša,⁴⁴ sudjeluje u pjevanoj glagoljskoj misi prigodom zadužnica Mihovilu Pavlinoviću⁴⁵ i na blagdan sv. Ćirila i Metoda.⁴⁶ Biskupi drugih dalmatinskih biskupija u kojima se još glagoljalo, nuncijevo su okružno pismo, pod utjecajem austro-ugarske vlade⁴⁷, razumjeli kao promjenu odnosa najviših crkvenih vlasti prema glagoljaštvu, pa su uslijedile zabrane. Šibenski biskup Fosco zabranjuje pučki hrvatski obrednik i nalaže uporabu latinskog.⁴⁸ Zadarski nadbiskup Petar Dujam Maupas, do tada sklon glagoljanju,

⁴⁰ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 99, 84-85.

⁴¹ H. JUST, Biskup Strossmayer i Hrvati, *Tavelić*, 14/1974, 3, 90. O žestokoj reakciji svjedoči barski nadbiskup Milinović koji piše Sundečiću da je grof Paar prijetio kako će napustiti Rim ukoliko se ne opozove odobrenje dato Crnoj Gori. Vidi: Tri pisma Šimuna Milinovića Sundečiću, *Zapisi*, 10/1937., VIII/6, 344.

⁴² L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 100, 86-87; J. FUČAK, Šest stoljeća hrvatskog lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskog glagoljaštva, 138; R. ROGOŠIĆ, Pravno stanje glagolizma, *Vjesnik staleškog udruženja katoličkih svećenika NRH*, 1/1954., 1, 20.

⁴³ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 100, 87.

⁴⁴ Isto, nr. 100 b, 163-164

⁴⁵ *Narodni list*, 26/1887., br.42, 28.V.

⁴⁶ Isto, 26/1887., br. 55, 13. VII.

⁴⁷ Kalnoky u pismu Paar u kaže da su biskupi Praga, Zadra, Maribora i Ljubljane itd. u svibnju 1887. u Beču prisustvovali njegovu razgovoru s nuncijem i “bili uznemireni zbog tog ustupka Crnoj Gori i zbog dojma koji je taj ustupak učinio na slavensko pučanstvo njihovih biskupija, baš u času kad su se podigli valovi nacionalne agitacije, od čega ionako nije pošteđeno njihovo svećenstvo.” vidi: H. JUST, Biskup Strossmayer i Hrvati, *Tavelić*, 14/1974., 3, 91. O biskupima Maupas u Rajčeviću Frane Bulić će reći: “Ne bih mogao reći da su bili protivni glagoljici, ali su bili slabi proti drakonskim befehlma iz Beča”. F. BULIĆ, *Iz Zapamčenja*, 38.

⁴⁸ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 100, 163.

dekretom zabranjuje širenje glagoljskog bogoslužja na području svoje nadbiskupije.⁴⁹ Zabranjena je i svečana glagoljska misa koja se od 1881. tradicionalno održavala na blagdan sv. Ćirila i Metoda u Centralnom bogoslovnom sjemeništu.⁵⁰ Zabrane su uznemirile duhove po Dalmaciji pa austro-ugarska vlada, strahujući od nemira, upozorava biskupe da ne podstiču i da se ograde od pisanja predstavki Svetoj Stolici.⁵¹

O okružnici bečkog nuncija i njenim posljedicama raspravljalo se potkraj 1887. u Dalmatinskom saboru. Narodnjačka većina zastupnika potiskivanje glagoljaštva vidi kao izravan napad na tisućljetno narodno pravo potvrđeno i od sadašnjeg pape Leona XIII. Već je u samoj okružnici implicite kazano da se širenju staroslavenskog bogoslužja protivi austro-ugarska vlada: ne postoje jednaki uvjeti u Austro-Ugarskoj i Crnoj Gori gdje je to odobrenje tražila i crkvena i državna vlast. U javnosti se to odmah uočilo i novine su otvoreno o tome pisale.⁵² Stoga se u Dalmatinskom saboru optužuje vlada da je pritiskom na vatikansku diplomaciju iznudila spomenutu okružnicu te da joj treba postaviti izravan upit zašto se sve više ograničava glagoljsko bogoslužje.⁵³ Ipak, na kraju rasprave je prihvaćen prijedlog da se “izda nalog Zemaljskom Odboru neka na nadležnom mjestu razbistri istinom i faktičnim stanjem stvari pitanje o glagoljskoj misi u Dalmaciji te uznastoji ukloniti slučajne zaprieke mirnom uživanju te povlastice”.⁵⁴ Rad Zemaljskog Odbora na prikupljanju građe o povijesnim činjenicama nastanka i održanja glagoljaštva u Dalmaciji potrajao je do lipnja 1889. Tada Odbor dostavlja spomenicu, sastavljenu na temelju prikupljene građe, dalmatinskom namjesniku uz popratno pismo. U pismu ističe kako se iz priložene spomenice vidi “da je Rimaska stolica veliku povlasticu dala “genti slavicae”, i tim je to postalo narodnim blagom, te je dužnost i narodnog zastupstva da ga brani; vidi se da je uvođenjem narodnog jezika u crkovnu službu rečenu povlasticu, udario se temelj narodnoj prosvjeti, za koju se narodni predstavnici moraju brinuti; vidi se, da je rečenu povlasticu narod uživao neprekidno kroz deset vijekova, i danas ju uživa: vidi se, da što narod traži kroz svoje punomoćnike, ne traži što nova, ne traži kakva obnovljenja – traži, da mu se ne smeta mirno dugovječno uživanje najmilije svetinje. O svemu tome mora da je V. P. osvjedočena iz vlastitog iskustva, te je Odbor uvjeren da će najkrepčije Saborsku želju poduprijeti kod Visokog Ministarstva, e da ono na nadležnom mjestu uznastoji, neka se ukloni i najmanja zaprieka daljnjoj službi glagoljske mise u Dalmaciji”.⁵⁵ U samoj se spomenici otvoreno kaže kako “protivštine, koje su se kroz zadnjih godina podigle protiv Glagoljskoj Misi, potiču iz istih izvora, iz kojih su se porodile bile u

⁴⁹ J. A. SOLDI, Gradsko svećenstvo Splita u završnici borbe oko ponarođenja splitske općine, *Hrvatski narodni preporod*, Radovi znanstvenog skupa “Split u preporodno doba”, održanog u povodu 100-godišnjice ponarođenja splitske općine 1882-1982, 8. i 9. studenog 1982. u Splitu., Split, 1984., 207.

⁵⁰ *Narodni list*, 26/1887., br. 54, 9. VII.

⁵¹ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 100 d, 164–165.

⁵² Isto, nav. dj., saec. XIX, nr. 100, 87, bilj.

⁵³ *Narodni list*, 26/1887., br.100, 21. XII.

⁵⁴ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 100 c, 164.

⁵⁵ Isto, nr. 101 c, 174.

početku, to jest iz razloga političkih... Oni će se boriti dok im glave na ramenu bude, da sačuvaju onu crkvenu povlasticu, za koju su toliki narodi badava nastojali, jer je nisu mogli dosegnuti; i koju oni drže dikom svoga naroda. Oni će smatrati svaki napadaj proti Slavenskoj Liturgiji, kao napadaj proti razvitka svoga narodnog života. Upličanje Vlade u ovom pitanju – pošto nema kako je dokazano bilo vjerskih razloga po sriedi – porodit će one posljedice koje se poradjaju svedjer kada se Vlade neumjestno umeću u religiozne odnošaje pučanstva”.⁵⁶

Odgovor na ovo pismo i priloženu spomenicu Zemaljski Odbor nije nikada dobio. Ali, zato se čine popisi glagoljaša i budno pazi na njihovu aktivnost.⁵⁷ U jednom takvom izvješću tršćanske policije od 23. ožujka 1889. o osobi i djelovanju svećenika Matka Mandića se kaže: ”Mandić zastupa velikohrvatske aspiracije, on je žarki štovatelj poznatog strančara Strossmayera, a osobito u ovo zadnje vrieme kada se kod katoličkih naroda Austro-Ugarske Monarhije iz panslavističkih razloga kuša uvesti slavenski jezik u crkveni obred, da nije nesklon ovoj ideji, koja se ne slaže sa velevlasnim položajem i cjelokupnosti ove države”.⁵⁸

Odluke Kongregacije obreda iz 1892. i 1898.

Vladajući krugovi Austro-Ugarske su bili odlučni u nakani da kod Svete Stolice postignu zabranu staroslavenskog bogoslužja, odnosno njegovog širenja. Njihova odlučnost je to jača što više raste otpor dualističkom državnom ustrojstvu. U pokretu obnove glagoljskog bogoslužja vide politički utjecaj Rusije. Međutim, i Rusija na encikliku *Grande munus* i pokret za obnovu glagoljaštva gleda s nepovjerenjem, jer teži sjedinjenju, odnosno povratku “odijeljene” Ruske pravoslavne crkve u krilo “prave”, tj. Katoličke crkve.⁵⁹ Iz istih razloga je došlo, osobito u Dalmaciji, do zaošttravanja odnosa s pravoslavnom hijerarhijom koja obnovu glagoljanja vidi samo kao “rimsko-jezuitske Strossmayerove makinacije”.⁶⁰ Svetu Stolicu je još uvijek neriješeno Rimsko pitanje s

⁵⁶ Isto, nr. 101 c, 175.

⁵⁷ F. Ivanišević kaže kako je bilo poznato da je odmah iza smrti biskupa Kalogjere, u prosincu 1887. u splitsku kuriju došao tadašnji kotarski poglavar Tončić i zatražio popis svih glagoljaša u biskupiji. Od tada su svi glagoljaši upisani u “crnu knjigu” bečke vlade. F. IVANIŠEVIĆ, nav. dj., 33.

⁵⁸ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 101 b, 170-171.

⁵⁹ Kongregacija za širenje vjere je za Crnu Goru, tj. katolike barske nadbiskupije kojima odobrena staroslavenska služba Božje namjeravala tiskati Misal i druge bogoslužne knjige ćirilicom. Međutim, ruska se pravoslavna hijerarhija tome usprotivila, pa je ruska diplomacija naložila knezu Nikoli da to spriječi. Novi barski nadbiskup Šimun Milinović obratio se Svetoj Stolicu s molbom da se ćirilica zamijeni kojim drugim pismom. (Kv. Kl.) BONEFAČIĆ, *Dragutin A. Parčić*, 1903., 21.

⁶⁰ A. ŠULJAK, Mihovil Pavlinović i Josip Juraj Strossmayer, Zbornik: *Mihovil Pavlinović u politici i kniževnosti*, priredio N. Stančić, Zagreb, 1990., 122. Odmah nakon enciklike *Grande Munus* i Strossmayer je uputio preporuku za sjedinjenje crkava. Oba pravoslavna episkopa, zadarski Stefan Knežević i bokokotorski Gerasim Petranović, oštro su napali Strossmayera, *Katolička Dalmacija*, 1881., br. 77, 13. X.; Antun FRANKI, *Osvrt na dvije poslanice dvaju pravoslavnih episkopa u Dalmaciji*, Zadar, 1881.

Kraljevinom Italijom, a onda i interes da sačuva dobre odnose s jednom od rijetkih katoličkih sila u Evropi, sputavalo da se odlučnije suprotstavi pritiscima iz Beča. Ustupci će doći do izražaja u odlukama Kongregacije obreda. One doduše nisu ukinule glagoljsko bogoslužje, ali su sprečavale njegovo širenje. Glagoljaštvo, do tada u rukama Kongregacije za širenje vjere, dolazi u nadležnost Kongregacije obreda koja onda, 1892., donosi neke rezolucije o odnosu glagoljsko-rimskog i latinsko-rimskog obreda: slavenski jezik u bogoslužju, gdje zakonito postoji, mora biti staroslavenski, a ne moderni ili narodni jezik; ne smije se miješati latinski i narodni, ali se može dopustiti da se evanđelje i poslanica pjevaju na staroslavenskom pošto su otpjevani na latinskom; ukoliko je svećenicima koji imaju pravo glagoljati, povjerena crkva u kojoj se bogoslužje obavlja latinskim jezikom, oni ga moraju obavljati na latinskom i obratno: latinaši moraju glagoljati u glagoljskim crkvama.⁶¹

Rezolucije su zabranjivale suvremeni hrvatski jezik u bogoslužju, a razumijevalo se da pravo na staroslavensku službu Božju uživaju pojedine crkve. Međutim, ostalo je nejasno koje se crkve smatraju glagoljskim, a koje latinskim. Zato Kongregacija obreda 5. kolovoza 1898. dopunja i razjašnjava ove rezolucije: glagoljanje je u bogoslužju realna povlastica nekih crkava, i to onih u kojima se neprekidno glagoljalo tijekom posljednjih trideset godina. Biskupi su dužni sastaviti popis tih crkava, a svećenici se prije ređenja trebaju odlučiti hoće li biti glagoljaši ili latinaši te onda služiti isključivo u glagoljskim ili latinskim crkvama.⁶² Dakle, glagoljsko bogoslužje je povlastica samo onih crkava u kojima je ono po načelima crkvenog prava sačuvalo značaj zakonita običaja. U ovim odlukama se vidio utjecaj austro-ugarske diplomacije da glagoljsko bogoslužje ograniči na neznatan broj seoskih župa, pa će reakcija na ove odluke i njihovo provođenje u zadarskoj nadbiskupiji biti zahtjevi Svetoj Stolici da prizna pravo čitavom hrvatskom narodu na glagoljsko bogoslužje. Povlastica je udijeljena narodu i ona je njegovo opće pravo, a ne samo onih crkava u kojima se neprekinutim običajem steklo.

Zbog odluka Kongregacije obreda, ali i pritisaka austro-ugarske vlade, zadarski nadbiskup Grgur Rajčević 7. ožujka 1899. donosi dekret u kojem izjavljuje kako "ni jedna crkva u ovoj nadbiskupiji nema prava na povlasticu staroslavenskog jezika u slavljenju mise".⁶³ Ovim je praktički ukinuto glagoljaštvo na području zadarske nadbiskupije gdje su tisuće glagoljaša stoljećima svojim kulturnim radom i političkim značenjem bili važna i nezaobilazna odrednica njegova hrvatskog identiteta.⁶⁴ U obranu glagoljaštva ponovno ustaju zastupnici Dalmatinskog sabora i ustanovljavaju odbor koji upućuje predstavku u Rim.⁶⁵ Biskup Rajčević saziva sastanak svih biskupa svoje metropolije u cilju dobijanja podrške za svoju odluku. Međutim, na sastanku koji se održao od 10. do 18. travnja nije

⁶¹ L. JELIĆ, nav. dj., saec XIX nr., 106, 89-90.

⁶² Isto, nr. 106, 89-90. J. FUČEK, nav. dj., 144-146

⁶³ L. JELIĆ, av. dj., saec. XIX, nr. 110, 96-98; Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1. III. 1912., 25-26.

⁶⁴ V. Cvitanović, Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica), RIZ, VI-VII, 1960., 210-235; X, 1963., 309-345.

⁶⁵ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 111, 98-99.

postignut jedinstven stav o tom vrućem pitanju. Štoviše, došlo je do oštrih podjela, pogotovo nakon što je nadbiskup Rajčević svojim sufraganima priopćio kako je želja cara Franje Josipa da se glagoljica dokine. Biskupi su se našli u teškom položaju jer se svojim službenim stavom nisu smjeli ne odazvati željama Beča, ali isto tako, nisu smjeli iznevjeriti svoj narod i svećenstvo koje je uporno zahtijevalo da se sačuva povlastica glagoljanja u bogoslužju. Oni, nacionalno i osobno različitih stavova rimske su odluke različito provodili i slali različita izvješća. Međutim, u narodu je vladalo duboko ogorčenje. U Rim je tajno poslata predstava s više tisuća potpisa svećenstva i naroda zadarske nadbiskupije.⁶⁶

Strah od mogućih nereda je prisilio dalmatinsko namjesništvo da izda naredbu zapovjednicima policijskih postaja “da u okolini svoje postaje obrate pažnju na pokret koji bi nastao radi porabe glagoljice te da se odmah prijavi, a izvidi da li pokret za uspostavu glagoljice postoji upravo u pučanstvu, te se po sebi razvije ili glagoljicu žele dotični župnici te po njihovoj želji biva pučanstvo nagovoreno da je zahtijeva”.⁶⁷ Nakon ovog pojačavaju se progoni svećenstva, a prijave protiv njih se šalju u Rim želeći uvjeriti Svetu Stolicu da glagoljicu traži samo nekolicina “zagrijanih glava”.

Još prije ovih previranja u Splitu je ustanovljen odbor za obranu glagoljaštva. Predsjednik mu je bio don Frane Bulić, a članovi: Ivan Lubin, župnik Kaštel Sućurca; Toma Morović, župnik Vranjica; Frano Ivanišević, župnik Jesenica i dr. Josip Bervaldi, dušobrižnik Solina. Odbor je imao zadaću prikupiti po pojedinim župama sve važne činjenice o glagoljanju kroz stoljeća, osobito u zadnje doba i predočiti ih Svetoj Stolici koja se željela što bolje upoznati sa stanjem glagoljaštva u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri. Naime, kako su biskupska izvješća o tome bila proturječna, Sveta Stolica je bez znanja biskupa dala nalog sarajevskom nadbiskupu Stadleru da je izvijesti. Stadler je na to sav posao na prikupljanju i proučavanju građe o glagoljanju u Dalmaciji povjerio Frani Buliću, a u Hrvatskom primorju i Istri krčkom kanoniku Frani Volariću. Bulić i Volarić su sastavili iscrpan upitnik o upotrebi staroslavenskog jezika u dotičnoj župi i razaslali ga svim župnicima od Kotora do Trsta. Sve se to odvijalo u najstrožoj tajnosti, pa se i dopisivanje sa župnicima nije odvijalo poštom nego preko povjerljivih osoba. Nakon skoro dvije godine, u ožujku 1900. Bulić, Volarić i Stadler odlaze u Rim gdje predaju bogatu glagoljašku dokumentaciju kardinalu Rampolliju. Bulić je predao i svoj oštro sročeni memorandum, s potpisima 535 svećenika iz Dalmacije, u kojem se od pape Leona XIII. traži: da ukine odluke Kongregacije obreda od 5. kolovoza 1898.; da se čitavom hrvatskom narodu dozvoli ono što je imao od početka – sloboda na slavensko bogoslužje bez ograničenja; da se obrednik i evanđelistar na hrvatskom jeziku mogu rabiti u svim crkvama na teritoriju Hrvatske. Spomenuta trojka je ostala u Rimu punih 18 dana obilazeći najviše crkvene krugove, a imala je i poseban prijem kod pape.⁶⁸

⁶⁶ Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1. III. 1912., 25-26.

⁶⁷ L. JELIĆ, av. dj., saec. XIX, nr. 112, 100; *Narodni list*, 1905., br. 55, 13. VII.

⁶⁸ F. BULIĆ, nav. dj., 41-45; Usp. S. KOVAČIĆ, Don Frane Bulić i glagoljica..., 179-180; F. IVANIŠEVIĆ, Pobjeda glagoljice kroz tisućljetnu borbu, *Knjižnica Jugoslovenske Matice*, Split, 1930., 10, 33-36.

Sve je ovo doprinijelo ponovnoj uspostavi glagoljaštva u zadarskoj nadbiskupiji. Kongregacija obreda 14. kolovoza 1900. rješavajući predstavku svećenstva i naroda zadarske nadbiskupije, donosi odluku po kojoj one crkve u kojima je uporaba glagoljice u posljednjih trideset godina prestala “ne svojevrijedno, nego iz potrebe prouzročene izvanjskim razlozima, kao što je nedostatak misala ili svećenika koji bi znali taj jezik, nisu izgubile povlasticu”.⁶⁹ Na to novi zadarski nadbiskup Mate Dvornik, “vatreni Hrvat”, kako ga je još 1884. nazivao splitski *Narod*⁷⁰, proglasi sve crkve zadarske nadbiskupije, osim onih u gradu Zadru, glagoljaškim. Zbog toga je od strane cara Franje Josipa bio pozvan na odgovornost. Na carev zahtjev da se prekine s tom propagandom glagoljice jer su ugroženi interesi države od ruskog panslavizma, Dvornik je odgovorio kako je puno manja pogibelj za Austriju od glagoljice negoli od latinske odnosno talijanske propagande na Jadranu koja ide za tim da otrgne od Monarhije tri zemlje na jugu: Tirol, Istru i Dalmaciju.⁷¹ Novi udar na glagoljicu nije se dugo čekao. Dekret od 14. ožujka 1902., odgovor splitskoj kuriji na pitanja vezana za interpretaciju odluka od 5. kolovoza 1898., sve vraća na staro. Glagoljaške su one crkve za koje se može dokazati dokumentima ili svjedocima da se u njima glagolja bar u posljednjih 30 godina, u slučaju sumnje treba ostati latinski. U popis ne smiju ući crkve u kojima se miješa latinski sa suvremenim hrvatskim jezikom.⁷² Na to u Splitu 6. srpnja 1902. političari i domoljubi održavaju prosvjedni sastanak *Za glagoljicu*. Gotovo sve dalmatinske općine šalju brzojave podrške. Splitski gradonačelnik Vicko Milić drži govor u prilog prava čitavog hrvatskog naroda na “stari hrvatski jezik” u bogoslužju. Sastavlja se predstavka papi Leonu XIII i u kojoj se upozorava: “pitanje o slavenskom bogoslužju u katoličkoj crkvi je postalo dnevnim pitanjem cijeloga hrvatskog naroda, tim više, što su njegovi protivnici uprli da mu ga otmu, kano jako pomagalo narodne individualnosti i kulturnih aspiracija”. Posebno izaslanstvo na čelu s Milićem odlazi u Rim gdje predaje na ruke Leonu XIII. predstavku i izjave svih dalmatinskih općina u prilog glagoljici. Tom prilikom papa je rekao kako je nesloga naših biskupa uzrokom spora, ali će ipak to pitanje još pomnije proučiti.⁷³ U tome ga je spriječila smrt.

Da konačno uredi glagoljsko pitanje, nasljednik Leona XIII. papa Pio X. sazove 1905. sastanak biskupa u Rimu. Sastanku su prisustvovali hrvatski i slovenski biskupi: zagrebački Posilović, zadarski Dvornik, šibenski Pulišić, splitski Nakić, hvarski Zaninović, dubrovački Marčelić, kotorski Uccellini, senjski Maurović, krčki Mahnić, porečki Flopp, tršćanski Nogel, gorički Jordan i ljubljanski Jeglič. Oni su s prefektom Kongregacije obreda kardinalom Vanutelijem vijećali o glagoljaštvu. Sva dalmatinska crkvena i politička javnost je polagala velike nade da će biskupski sastanak riješiti glagoljsko pitanje u korist nacionalne povlastice. Preko osamsto svećenika iz svih hrvatskih biskupija šalje u

⁶⁹ L. JELIĆ, nav. dj., saec. XIX, nr. 109, 94-95.

⁷⁰ *Narod*, 1/1884., br. 39, 21. V.

⁷¹ F. IVANIŠEVIĆ, nav. dj. 32.

⁷² K. FUČEK, nav. dj. 151-152.

⁷³ Pokrajinski sastanak u Splitu “Za glagoljicu”, Split, 1903., 1-51.

Rim spomenicu u prilog glagoljaštva.⁷⁴ Međutim, iako su se svi biskupi, osim porečkog Floppa, zalagali za glagoljsko bogoslužje, sudeći po učincima, utjecaj njihovih protivnika bio je jači. Zaključci s tog sastanka nisu odmah objavljeni, ali je po pisanju talijanskog, mađarskog i austrijskog tiska bilo jasno da nisu išli u prilog prava svih Hrvata na glagoljsko bogoslužje. Nespokoj je već izazvao članak u zagrebačkom *Hrvatstvu* u kojem se kaže: “apstrahirajući posvema Svetu Stolicu možemo mirne duše, po najboljim informacijama utvrditi da bi nam neki ter neki prije dozvolili ujedinjenje svih hrvatskih zemalja negoli uvođenje glagoljice”.⁷⁵ Nedugo zatim pravu je buru i ogorčenje izazvalo pisanje milanskog *Il Corriere della Sera* u kojem se odluke biskupskog sastanka slave kao sjajna pobjeda za talijansku narodnost u neoslobođenim pokrajinama. (“Centamente “l’ultima conferenza segnera una grande vittoria per l’elemento latino dele provincie irredente”). Narodni list žestoko uzvraća: “Od pitanja glagoljice Talijanci hoće da učine političko pitanje, pa dobro učinit će i hrvatski narod od njega političko pitanje. Mislu valjda Talijanci kada bi se uspostavila opet u svoje pravo glagolica, sva bi Dalmacija bila glagoljačka i ne bi više ni luđak mogao tvrditi, da je to *provincia irredente*... Mi Hrvati ne mislimo da nam je potrebna glagolica, da očuvamo naše hrvatstvo i hrvatski značaj zemlje. U današnje doba narodno čuvstvo ima i drugih sredstava da se uzdrži i razvija i da se u javnosti pokazuje. I bez glagolice su Česi izvojevali pobjedu nad Nijemcima i došli do potpunog narodnog razvitka pa mogu i Hrvati. Ali Hrvati nikad neće dati, da im se ukine glagolica ili ma koje drugo bilo narodno pravo, pogotovo ne da bi se hrvatske zemlje kao npr. Dalmacija mogle smatrati u tuđem svijetu i u Italiji kao talijanske provincie irredente”.⁷⁶

Saborski zastupnici prosvjeduju. U otvorenom pismu predsjedniku vlade i ministru bogoštovlja i nastave oštro napadaju svu dotadašnju politiku Austro-Ugarske prema glagoljaštvu. Na kraju pisma postavljaju upit: “1) Je li Vašim preuzvišenostima poznato da su vladini organi ove monarhije i poslanstvo kod Vatikana zauzeli neprijateljsko stanovište protiv staroslavenskog bogoslužju; 2) S kojih su razloga i s koje su strane isti upućeni da postupaju protiv glagolice; 3) Jesu li Vaše preuzvišenosti sklone da poduzmu potrebite korake da takav postupak jednom prestane i da dotični državni organi budu shodno upućeni na vršenje svojih dužnosti prema ustavu i unutarnjoj crkvenoj slobodi”.⁷⁷

Potkraj 1906. (18. prosinca) Kongregacija obreda objavljuje odluke biskupskog sastanka u Rimu koje su u potpunosti, uz neke manje iznimke, bile istovjetne onima od 5. kolovoza 1898..Ovaj put se izričito kaže da se smatra potrebnim ograničiti nekim granicama ono što je nekad Sveta Stolica dopustila. Biskupi moraju sačiniti popis crkava koje bi imale povlasticu staroslavenske službe božje⁷⁸. Prosvjeduje se u općinama, saboru u Zadru i Beču. Biskupi se sastaju u Zadru i zaključuje da je potrebno odgovoriti objavljivanje

⁷⁴ *Narodni list*, 1905., br. 41, 24. V.

⁷⁵ *Narodni list*, 1905., br. 42, 27. V.

⁷⁶ Isto, br. 46, 10. VI.

⁷⁷ Isto, br. 55, 13. VII.

⁷⁸ Jubilarni broj *Narodnog lista*, 1. III. 1912, Glagoljica i Narodni list, 25-26.

dekreta s obzirom na duboko ogorčenje koje je vladalo u javnosti. Popis crkava se ne radi. Dekret će biti još jednom objavljen u službenome glasilu Svete Stolice 22. srpnja 1909., ali ni nakon toga nije objavljen niti se provodio. Rimska kurija poziva dalmatinske biskupe na odgovornost. Oni se 1912. sastaju na Hvaru i pretresajući raspoloženje u narodu i uplitanje političkih vlasti zaključuju da je odluka iz 1906. i 1909. “neprovediva” te predlažu Svetoj Stolici da se naredba o popisu opozove. Uskoro započne rat.

Odluke Kongregacije obreda iz 1898. i 1906. u Dalmaciji se nisu nikad sprovele.

Zaključak

Zatvorenjem glagoljaških sjemeništa u Zadru i Priku kod Omiša 1821. tisućugodišnja tradicija glagoljanja u bogoslužju u Dalmaciji zadobila je gotovo smrtonosne udarce. Svećenici školovani u novootvorenom latinsko – talijanskom Centralnom bogoslovnom sjemeništu, bogoslužje su znali obavljati samo na latinskom jeziku. Izgledalo je da će u dogledno vrijeme, sa smrću starih glagoljaša, glagoljaštvo posve nestati iz Dalmacije. A onda, Mihovil Pavlinović, koji će postati jedan od vođa preporodnog pokreta i njegov ideolog, iako odgojen i školovan za latinsko bogoslužje, odlučuje postati glagoljaš. Njegova prva misa na staroslavenskom jeziku, izrečena 1855. u Drašnicama u Makarskom primorju, prekretnica je, i označava početak obnove glagoljaštva u Dalmaciji. Rad na obnovi glagoljaštva (nastojanja za ponovnim otvaranjem glagoljaških sjemeništa, pozivi upućeni svećenstvu da prihvati glagoljsko bogoslužje, znanstveno istraživanje hrvatskoglagoljske baštine, rad na tiskanju novih izdanja glagoljskih bogoslužnih knjiga), pokrenut je i vođen od istaknutih ličnosti preporodnog pokreta te je s njim organski povezan. On je u potpunosti u funkciji ostvarenja temeljne zadaće preporodnog pokreta: razvoja moderne hrvatske nacionalne svijesti kod dalmatinskog građanstva koja bi ga mobilizirala za političku akciju “ponarođenja” Dalmacije, tj. uvođenja hrvatskog jezika u upravu, sudove i škole.

Enciklika *Grande Munus* pape Leona XIII., kojoj je kumovao biskup Strossmayer, potvrđuje uporabu staroslavenskog jezika u bogoslužju, što potiče rađanje novog glagoljaškog duha u Dalmaciji i jačanje težnji za učvršćenjem i širenjem glagoljskog bogoslužja. Obnovljeno glagoljsko bogoslužje je trebalo biti *čvrsti branik narodnosti naše protiv svakovrsnom tuđinskom zalićaju*. Ovim težnjama su se oštro suprotstavili vladajući krugovi Austro-Ugarske Monarhije koji u pokretu obnove glagoljanja vide očitovanje “panslavizma” i “velikohrvatskih aspiracija“, odnosno njima neprihvatljivog kulturnog i političkog povezivanja slavenskih naroda te zahtjeva za sjedinjenjem hrvatskih zemalja. Stoga vrše snažan i stalan pritisak na Svetu Stolicu da zabrani ili posve ograniči glagoljsko bogoslužje. Rezultat tih pritisaka su odluke rimske Kongregacije obreda iz 1892. i 1898. kojima se zacrtava linija ograničavanja glagoljskog bogoslužja. Protiv ovih odluka, a za pravo čitavog hrvatskog naroda na slobodnu i ničim ograničenu uporabu staroslavenskog

jezika u bogoslužju ustala je i crkvena i politička javnost. “Pitanje glagoljice” postalo je općehrvatsko pitanje. U ovoj borbi Dalmacija ima stožernu ulogu, jer je obrana glagoljaštva, pored ostalog, i obrana hrvatstva Dalmacije od talijanske velikodržavne politike. Spomenute se odluke u Dalmaciji nisu nikad sprovele.

*Mario Reljanović: THE ENCYCLICAL GRANDE MUNUS AND THE QUESTION OF
THE RESTORATION OF GLAGOLITISM*

Summary

Pope Leon XIII's encyclical *Grande Munus*, in which bishop Strossmayer played a role, confirmed the use of the Old Slavic language in church service. This encouraged the birth of a new Glagolitic spirit in Dalmatia and strengthened the aspirations for the consolidation and the extension of Glagolitic church service. The restored Glagolitic service ought to have *been a firm bulwark of the Croatian nation against all kinds of foreign threats*. The ruling circles in the Austro-Hungarian Monarchy were sharply opposed to these tendencies because they saw in the movement for the restoration of Glagolitic manifestations of "Pan-Slavism" and "Great Croatian aspirations", that is, of the striving for cultural and political links amongst the Slav peoples and demands for the unification of Croatian lands which they could not accept. Because of these reasons they exerted constant and powerful pressure on the Holy Seat to forbid or totally restrict Glagolitic church services.

The decisions of the Congregation of Ritual in Rome from 1892 and 1898 which set down the guideline of restricting Glagolitic services were the results of these pressures. Defending the right of the Croatian people for a free and in no way restricted use of the Old Slavic language in the church service, the clerical and political public as a whole arose against these decisions. "The question of the Glagolitic language" became an all-Croatian question. Dalmatia had a pivotal role in this struggle because the defence of the Glagolitic language was, amongst other things, also a defence of Croatian Dalmatia against expansionist Italian politics. The said decisions were never implemented in Dalmatia.